

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ У ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ВИХОВНІЙ РОБОТІ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Процес розбудови української держави, реформування освіти вимагає докорінної зміни багатьох ланок суспільного життя, серед яких важливе місце належить пошуку нових підходів до організації педагогічного процесу у вищих технічних навчальних закладах. Основні вимоги до вдосконалення процесу навчання і виховання молоді, спроможної жити і працювати в ХХІ столітті, визначаються Державною національною програмою "Освіта (Україна ХХІ століття)", Концепцією національного виховання. Реалізація завдань потребує розв'язання низки проблем. Серед них на особливу увагу заслуговує розвиток особистості та створення умов для її самореалізації в різноманітних видах діяльності.

Актуальність дослідження проблеми самореалізації особистості зумовлена тим, що людині властива від природи потреба в самореалізації, але реалізувати її заважають різні бар'єри. Потреба в самореалізації - одна з насущних потреб людини. Вона задовольняється в будь-якій діяльності, до того ж не обов'язково лише в тій, де людина розвиває свої сутнісні сили, стає суб'єктом творчості. Суперечності між соціальними та індивідуальними властивостями психічної діяльності особистості як індивідуальності ставлять індивіда перед ситуацією вибору шляхів та засобів реалізації свого духовного та фізичного потенціалу. Саме допомога особистості в її самореалізації сприяє підготовці молодих людей до самостійного життя у складних і суперечливих умовах сьогодення, до вибору соціально ціннісних орієнтирів у навчанні, роботі, спілкуванні, дозволі та життєтворчості.

Найбільшу популярність проблеми самореалізації набула в зарубіжних психологічних дослідженнях у рамках "гуманістичної психології" з характерною для неї категорією "самоактуалізація" особистості. Учені цієї течії заявляють, що людина від природи здатна до самореалізації, самовдосконалення. Сама сутність людини постійно рухає її в напрямі особистісного росту, творчості, якщо цьому не заважають зовнішні, достатньо сильні обставини. До такого напрямку значною мірою схиляються такі теоретики як А. Адлер, К. Гольдштейн, Д. Келлі, Г. Олпорт, В. Франкл, Е. Фромм, К. Юнг, проте у свій час вони не отримали всезагального визнання. Цей статус завоювали американські вчені - філософ, психолог Абрахам Хорольд Маслоу та психотерапевт Карл Роджерс.

У вітчизняній науці проблема самореалізації особистості розглядається як соціальний процес, а саме: у соціально-психологічному аспекті (Л. Сохань, В. Тихонович, І. Мартинюк, В. Маркін), у соціально-культурологічному напрямі (Т. Ветошкіна, Н. Кленова, Л. Коган, Н. Шаталова) та із філософсько-культурологічних позицій (І. Ісаєв, В. Муляр, М. Ситникова та інші).

Значне місце в дослідженнях проблеми самореалізації особистості належить психолого-педагогічним концепціям, в яких аналізуються компоненти процесу самореалізації особистості. Так, Л. С. Левченко, характеризуючи процес особистісного росту, визначає самореалізацію як "свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил людини - її творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей. Така реалізація відбувається шляхом розв'язання суперечностей між "Я"- ідеалом і "Я"- реальністю"; як "усвідомлений виконавчо-результативний процес саморозвитку: самоосвіти, самовиховання, саморегуляції, самооцінки" [2: 61].

Питанням самореалізації особистості займаються в зв'язку із самістю (Л. Рибалко), самоактуалізацією (Л. Левченко, О. Ларіна), самопізнанням (М. Бердяєв, Ю. Орлов), саморозвитком (Н. Бітянова, О. Кисельова, Л. Коган, С. Маринчак, М. Недашківська). У сучасних дослідженнях приділяється увага виявленню педагогічних умов, які сприяють прояву потенційних можливостей особистості в творчій діяльності (В. Алфімов, В. Загвязинський, І. Іванов, Л. Левченко).

Мета статті: показати свідчення за результатами проведених досліджень з проблеми самореалізації особистості, що є недостатньо вивченою проблемою самореалізації особистості студента у вищих технічних навчальних закладах у позанавчальній виховній роботі; уточнити критерії рівнів самореалізації особистості, особливостей позанавчальної виховної роботи у вищих технічних навчальних закладах (ВТНЗ).

Значне місце в дослідженнях проблеми виховної роботи належить поглядам учених стосовно особливостей та відмінностей навчальної та позанавчальної роботи, на базі яких можливо розкрити можливості позанавчальної виховної роботи для самореалізації особистості студента:

- різноманітні види позанавчальної виховної роботи у ВТНЗ сприяють більш різнобічному розкриттю індивідуальних здібностей особистості, які далеко не завжди проявляються на заняттях. Це пояснюється багатьма причинами, а саме: позанавчальна виховна робота, на відміну від навчальної, нерегламентована часом, вона характеризується відсутністю оцінювання студентів, нерегламентованим спілкуванням суб'єктів навчально-виховного процесу між собою, свободою вибору змісту, форм, засобів, методів позанавчальної роботи;

- приймаючи участь у різних видах позанавчальної роботи, студенти поповнюють особистий досвід, а також здобувають необхідні вміння та навички її здійснення;

- різноманітна позанавчальна виховна робота сприяє розвитку спільного інтересу у студентів до будь-якої діяльності, а також підвищує їх пізнавальну активність і інтелект;

- позанавчальна робота допомагає куратору, викладачеві подолати стереотипи у сприйнятті студента як особисто, тобто спонукати до самореалізації студента;

- цілеспрямоване і вміле використання куратором, викладачем різноманітних форм виховної роботи допомагає студентам подолати суперечності між "Я"-ідеалом і "Я"-реальністю, що дозволяє їм найбільш ефективно пройти всі етапи процесу самореалізації.

Варто зауважити, що в процесі самореалізації має місце чергування різних, протилежних сфер самореалізації особистості: праця, відпочинок, розмова діяльність, фізичне навантаження тощо [1: 11].

Цей перелік, на нашу думку, можна продовжити, а саме, назвати такі протилежні сфери самореалізації особистості, як навчальна діяльність - виховна діяльність. Тобто, якщо студент не досяг вершини своїх можливостей, продуктивно не проявив всі сутнісні сили особистості на заняттях, то позанавчальна виховна робота розкриває необмежені можливості для самореалізації особистості в процесі багатогранної, вільної діяльності.

Важливою є сама специфіка позанавчальної виховної роботи, яка полягає в тому, щоб сформувати в кожного студента позитивну "Я-концепцію", навчити молодь самостійно організувати таку діяльність, яка веде до самореалізації особистості.

До того ж специфіка змісту позанавчальної виховної роботи, яка характеризується перевагою емоційного аспекту над інформативним, практичного над теоретичним, веде до найбільш повного розкриття і зростання сутнісних сил людини.

Таким чином, позанавчальна виховна робота має широкий спектр можливостей для самореалізації особистості студента, оскільки, саме під час організації виховної роботи студенти розкривають свої потенційні (здібності) та спонукально-мотиваційні (потреби, інтереси) сутнісні сили, тобто відбувається процес формування нової людини, здібної самостійно мислити, пропонувати, творити і діяти відповідно до визначених завдань.

На підставі аналізу психолого-педагогічних досліджень (Ю. Альшиної, Ю. Вишневецького, М. Гінзбурга, Л. Гозмана, Н. Калини, Н. Кленової, Л. Левченко, А. Меренкова, В. Шапо, І. Шемелюка та інших), та спостережень за позанавчальною виховною діяльністю студентів можна визначити показники самореалізації особистості студента (орієнтація в часі, автономність, цінність, почуття, самосприйняття, погляд на природу людини, міжособистісна чутливість, творче ставлення до пізнання) та їх критерії, які представлені в таблиці 1.

Показники критеріїв самореалізації особистості

№	Параметри самореалізації особистості	Показники критеріїв
1.	Орієнтація в часі	- здібність суб'єкта жити "теперішнім"; - сприйняття особою свого життєвого шляху.
2.	Автономність	- ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від зовнішнього впливу; - ступінь свободи і автономності особистості.
3.	Цінність	- здатність людини розділяти цінності, що характерні для особистості, яка самоактуалізується; - здатність швидко реагувати на аспекти ситуації, що змінюються.
4.	Почуття	- впевненість у собі, здатність суб'єкта усвідомлювати власні почуття; - здатність прояву почуттів людини у її поведінці.
5.	Самосприйняття	- здатність суб'єкта цінувати свою гідність; - прийняття себе, незважаючи на оцінку своїх достоїнств і недоліків.
6.	Погляд на природу людини	- здатність суб'єкта сприймати природу людини в цілому як позитивну і до цілісного сприйняття світу і людей; - здатність вірити в людей, людські можливості.
7.	Міжособистісна чутливість	- прийняття свого роздратування як закономірного прояву людської природи; - здатність суб'єкта встановлювати міцні і доброзичливі контакти з людьми.
8.	Творче ставлення до пізнання	- прагнення людини здобувати знання про навколишній світ; - творча направленість особистості.

Також, важливим аспектом аналізу означеної проблеми є визначення рівнів самореалізації особистості, які можна схарактеризувати, взявши за основу вибрану класифікацію критеріїв та скориставшись висновками В. Носкова відповідно до рівнів особистісної самоактуалізації [6: 42-44].

Високий (творчий) рівень самореалізації особистості характеризується усвідомленим визначенням індивідом мети життєдіяльності, можливістю пізнавати самого себе, адекватно оцінювати та контролювати власну діяльність, здатністю особистості до розкриття власних здібностей, сформованістю в неї потреб, інтересу до певного виду діяльності або до різноманітних видів діяльності. Така особистість завжди проявляє зацікавленість змістом виховного заходу, вносить корективи до ходу його проведення, активно включається у підготовку та проведення виховних заходів, її діяльність має творчий характер. Особистість у своїх діях вільна, максимально автономна, завжди виконує справу самостійно, її цінності та поведінка не залежать від зовнішнього впливу. Особистість максимально контактна, ініціативна, доброзичлива, завжди включається у проведення виховного заходу. Адекватно самовиражається в спілкуванні з одногрупниками, здатна самостійно проектувати діяльність, підбирати матеріал до виховного заходу та організовувати його.

Середній (реконструктивний) рівень самореалізації особистості, на відміну від творчого, характеризується тим, що для визначення мети життєдіяльності індивід потребує допомоги куратора, викладача, одногрупників тощо. Процес самопізнання особистості залежить від зовнішнього впливу, розкриття її здібностей підпорядковується певним обставинам. У неї не до кінця сформовані потреби, вона проявляє інтерес до того чи іншого виду діяльності, яка має реконструктивний характер. На цьому рівні студент сприймає свій життєвий шлях цілісно і приймає участь у виховних заходах, якщо бачить у цьому користь. Студент не завжди виконує справу самостійно. Він включається у проведення виховних заходів, якщо відчуває приємність контактів з іншими студентами та бачить взаємну користь, не завжди адекватно застосовує соціальні стереотипи спілкування. Ця особистість зацікавлена змістом виховного заходу, але не впливає на хід його проведення, не завжди активна, її діяльність має реконструктивний характер.

Низький (репродуктивний) рівень самореалізації особистості характеризується нездатністю індивіда до визначення мети життєдіяльності. Студент дискретно пізнає сам себе, тільки за допомогою інших оцінює та контролює власну діяльність, процес розкриття здібностей обмежений, не чітко сформовані потреби, домінує ситуативний інтерес. На цьому рівні особистість дискретно сприймає свій життєвий шлях, не приймає виховні заходи як необхідність для становлення особистості у майбутньому, переживає "теперішній" момент свого життя як фатальний наслідок минулого або підготовку до майбутнього "справжнього" життя. Процес формування цінностей і її поведінка повністю залежать від зовнішнього впливу (з боку куратора групи, викладача, одногрупників та інших), особистість завжди виконує справу тільки за допомогою інших, у ході виховного заходу використовує лише готовий, запропонований куратором матеріал, вона невільна і неавтономна в процесі вибору завдання. Вона безініціативна до участі у виховних заходах, не може самостійно працювати, не проявляє творчого підходу, знаходиться у своєму власному світі, іншими словами: "сама по собі". Слабо виражена комунікабельність особистості, на її включення у виховний захід не впливає оцінка переваг і недоліків з боку одногрупників, використовує лише запропонований куратором матеріал.

Організація позанавчальної виховної роботи у вищій школі з метою самореалізації особистості студентів передбачає цілеспрямовану роботу: підготовку кураторів до проведення позанавчальної виховної роботи у вищій школі з метою самореалізації особистості та організацію спілкування студентів.

Технологія підготовки і проведення форм позанавчальної виховної роботи включає такі елементи: мотиваційно-цільовий; операційно-діяльнісний; контрольний-корекційний; рефлексивний [1: 34-66].

Мотиваційно-цільовий етап передбачає визначення потреб, інтересів молоді, створення умов для включення студентів у підготовку і проведення різних форм позанавчальної виховної роботи. На цьому етапі визначається тема, яка найбільш цікава для студентів певного віку з певної проблеми, формулюється мета, яка б спонукала студентів до конкретних дій.

На другому *операційно-діяльнісному етапі* здійснюється проектування діяльності, тобто розподіл обов'язків серед студентів, підбір матеріалу, який буде використовуватися під час проведення поза навчального виховного заходу, а також - безпосередня організація та проведення форми позанавчальної виховної роботи згідно розробленої методики її проведення.

Третій етап - *контрольно-корекційний* - передбачає аналіз підготовки та проведення форми позанавчальної виховної роботи та врахування доцільності її вибору.

На четвертому етапі - *рефлексивному* - здійснюється обмін роздумами над власними почуттями, думками, станами і визначаються мотиви для досягнення нової мети.

Отже, з метою самореалізації студентів як у творчій, так і у виконавчій діяльності, позанавчальна виховна робота у вищих технічних навчальних закладів потребує спеціальної організації, а саме: цілісної підготовки всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Висновки. Специфіка виховної роботи взагалі сприяє самореалізації особистості не тільки у творчій діяльності. Особистість може самореалізуватися, виконуючи будь-які інші завдання, не обов'язково творчого характеру. Тобто будь-який студент в умовах спеціальної організації виховної роботи на будь-якому рівні (творчому, реконструктивному, репродуктивному) може розкрити свої можливості та здібності, свій потенціал. Завданням куратора групи є лише створення умов для самореалізації і допомога особі самореалізуватися, а вибрані критерії дають можливість спостерігати за процесом самореалізації особистості студентів на будь-якому рівні (від репродуктивного до творчого).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Байбородова Л.В.* Воспитательный процес в современной школе: Учебное пособие/ Л.В. Байбородова, М.И. Рожков; Яросл. Гос. Пед. ун-т им. К.Д. Ушинского. – Ярославль: ЯГПУ, 1997. – 380с.
2. *Гнутель Я.* Виховна робота в сучасних умовах: Теорія і методика/ Я. Гнутель. Тернопіль: Астон, 1998. - С. 144-168.
3. *Левченко Л.С.* Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу / Л.С. Левченко. Дис. ... канд.пед. наук. – Суми, 1999. – 209 с.
4. *Маралов В.Г.* Основы самопознания и саморазвития: Учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений / В. Г. Маралов. – М.: Издательский центр "Академия", 2002 – 256с.
5. *Маслоу А.* Самоактуализация личности и образование/ А. Маслоу. – Киев-Донецк: Институт психологи, 1994.
6. *Носков В.И.* Студент гуманітарного вуза: проблема личностной самоактуализации/ В.И. Носков// Пратична психологія та соціальна робота. 2000. -№2. –С. 42-44.
7. *Сисоева С.О.* Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання/ С.О. Сисоева. Т.Б. Поясок. – К.: Міленіум, 2005. – 520с.
8. Творческая самореализация личности в контексте профессионально-педагогической культуры: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Б.: Издательство БелГУ, 2001. – 444 с.

Подано до редакції 12.08.09.

РЕЗЮМЕ

У статті висвітлюється питання самореалізації особистості як психолого-педагогічної проблеми, розкрито можливості та особливості позанавчальної виховної роботи, охарактеризовано критерії, рівні самореалізації особистості студента.

Ключові слова: самореалізація особистості, позанавчальна виховна робота, критерії, рівні самореалізації особистості, вищі технічні навчальні заклади.

Н.В. Руденко

САМОРЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ В ВНЕУРОЧНОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается самореализация личности как психолого-педагогическая проблема, раскрыты возможности и особенности внеаудиторной воспитательной работы, охарактеризованы критерии, уровни самореализации личности студента.

Ключевые слова: самореализация личности, внеаудиторная воспитательная работа, критерии, уровни самореализации личности, высшие технические учебные заведения.

Rudenko N. V.

SELF-REALIZATION OF STUDENTS' PERSONALITY IN EDUCATIVE OUT-OF-CLASS ACTIVITY AT TECHNICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

SUMMARY

The article analyzes personal self-realization as a psychological and pedagogical problem; shows potential and features of educative out-of-class activity; characterizes criteria and levels of students' personal self-realization.

Keywords: personal self-realization, educative out-of-class activity, criteria and levels of personal self-realization, technical institution of higher education.